

УДК 616.89.008.+159

Тетяна Дегтяренко

Південноукраїнський Національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
ORCID ID 0000-0003-4462-8863

Ольга Зіборова

Південноукраїнський Національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
ORCID ID 0000-0002-1137-6084

Анна Костенко

Південноукраїнський Національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
ORCID ID 0000-0003-2692-5813

DOI 10.24139/2312-5993/2017.04/069-079

КРИТЕРІАЛЬНА ОЦІНКА СТИЛЮ МАТЕРИНСЬКОГО ВІДНОШЕННЯ ДО ОСОБЛИВОЇ ДИТИНИ

Представлено результати апробації розробленого авторського опитувальника, який надає можливість здійснити критеріальну оцінку материнського відношення (МВ) до особливої дитини. Установлено, що 48 жінок (34,3 %) мали адекватний стиль материнського відношення; 36 матерів (25,7 %) виявили тривожний стиль МВ; 30 жінок (21,4 %) показали амбівалентний стиль МВ; 26 матерів (18,6 %) мали емоційно-відсторонений стиль материнського відношення. Запропонована критеріальна оцінка має дискримінативну валідність, що встановлює певний стиль відношення жінки-матері до своєї дитини з вадами психофізичного розвитку.

Ключові слова: стиль материнського відношення, критеріальна оцінка, особлива дитина.

Постановка проблеми. Мультидисциплінарні дослідження проблеми материнства доводять, що в становленні й реалізації материнсько-дитячих взаємодій визначальним є поняття «материнське ставлення». У наукових працях Н. Н. Авдеєвої, Л. І. Божович, А. Я. Варги, Л. С. Виготського, Г. Г. Філіпової, Д. Віннікотт, В. В. Давидова, С. Ю. Мещерякової, Г. В. Скобло, В. І. Перегуди та інших авторів визначається, що материнське ставлення є інтегрованою характеристикою материнської поведінки, що створює унікальну ситуацію для всебічного гармонійного розвитку дітей, в умовах якої формуються індивідуально-типологічні й особистісні властивості дитини. При народженні дитини з відхиленнями у психофізичному розвитку материнське ставлення та функціонування в системі «матір-дитина» можуть зазнавати девіацій, що негативно впливає на всі сфери життєдіяльності, поведінку й соціалізацію дітей із обмеженими можливостями.

Проблема розвитку й виховання життєздатної дитини з особливими потребами є однією з гострих проблем сучасності, яка інтенсивно розробляється і в таких галузях науки, як спеціальна педагогіка та психологія. Згідно з концептуальними положеннями корекційної педагогіки

(Т. А. Власова, Л. С. Виготський, А. Запорожец, В. І. Лубовський, Д. Б. Ельконін, В. В. Лебединський, І. Ю. Левченко та інші), психолого-педагогічний супровід дітей із психофізичними вадами включає складний процес їх виховання та соціалізації, до якого обов'язково залучається, насамперед, мати дитини. Оптимізація розвитку дитини в умовах дизонтогенезу потребує створення спеціального корекційно-розвивального середовища, яке формується в сім'ї при гармонійних материнсько-дитячих взаємодіях, що базуються на адекватному материнському ставленні до особливої дитини. Наукові розробки Г. Г. Горячова, С. Д. Забрамної, І. Ю. Левченко, Р. Ф. Маромян, Л. І. Солнцевої, В. В. Ткачової, Т. В. Дегтяренко доводять, що психологічна травма матері при вихованні особливої дитини може проявлятися у вигляді поведінкових дезадаптацій та неадекватних форм материнсько-дитячих взаємовідносин. Матері дітей із обмеженими можливостями потребують психотерапевтичної допомоги й емоційної підтримки, але ситуативну зміну материнської поведінки необхідно об'єктивізувати адекватними психодіагностичними прийомами, які будуть спроможні дійсно відображати специфіку материнського ставлення до особливої дитини [1; 2; 4; 6].

Мета статті – розробка і впровадження критеріальної оцінки стилю материнського відношення до дітей із вадами психофізичного розвитку.

Згідно поставленої мети вирішувалися наступні **завдання**:

1. Висвітлення впливу психотравмуючої ситуації аномальності дитини на прояв материнського відношення в жінок, які виховують дитину з особливими потребами.

2. Визначення механізмів формування специфіки материнського ставлення до дітей із обмеженими можливостями.

3. Апробація авторського опитувальника для визначення стилю материнського відношення (ОМВ) до особливої дитини.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, узагальнення досвіду роботи з матерями особливих дітей, психологічне тестування, апробація авторського опитувальника, що визначає стиль материнського відношення.

Аналіз актуальних досліджень. Існуючі методики діагностики материнського ставлення спрямовані на виявлення особливостей материнсько-дитячих відносин за умови, якщо дитина не має вад розвитку; вони не враховують специфіку виховання особливої дитини й не надають можливості здійснити критеріальну оцінку стилю материнського відношення до аномальних дітей, які мають вади психофізичного розвитку. Нині актуальною слід вважати подальшу розробку проблеми визначення особливостей материнського ставлення до аномальної дитини, що, у свою чергу, потребує запровадження критеріальної оцінки стилю материнського відношення до дітей із обмеженими можливостями [1; 2; 4].

Виклад основного матеріалу. Природні механізми формування материнського ставлення до дитини залучають такі основні складові:

материнський інстинкт, позитивний афект від взаємодій із дитиною і прагнення соціального схвалення жінки в ролі матері. Особливості материнського ставлення залежать від багатьох факторів, серед яких домінують психологічні властивості жінки й життєвий (афективний) досвід матері [6]. Типізація материнського ставлення до дитини визначається Г. Г. Філіповою за низкою критеріїв: стиль емоційного супроводу; ступінь суб'єктивізації дитини; рівень материнської компетентності; пристосування до ритму життєдіяльності дитини; задоволення собою, дитиною, відношенням до себе й до дитини з боку оточуючих [6, с. 208–209]. При вадах психофізичного розвитку дитини видозмінюються як материнсько-дитячі взаємовідносини, так і стилі материнського ставлення [1; 2; 3; 4]. Ситуація народження й виховання особливої дитини, безперечно, створює психотравмуючу ситуацію хронічного стресу для таких матерів. Структуровані бесіди, спостереження за поведінкою та спілкуванням матерів особливих дітей в Одеській громадській організації «Творчий центр індивідуального розвитку» дозволили виокремити такі складові компоненти психічної травми жінок: порушення еволюційно-очікуваного образу дитини; недостатність позитивних емоцій від взаємодії з особливою дитиною; невідповідність очікувань успіху в соціальній ролі «гарної матері»; спотворення існуючих раніше соціальних зв'язків, відносин, планів, орієнтирів, цілей та мотивів поведінки; відсутність вкрай потрібного соціального схвалення й підтримки в новій ролі матері особливої дитини; наявність очікування страху негативного ставлення до себе і до своєї дитини відповідно до існуючих у суспільстві стереотипів. Зазначені чинники відображають складність і багатовимірність впливу на особистість жінки-матері психотравмуючої ситуації виховання дитини з обмеженими можливостями.

Виокремлення складових психотравми матері особливої дитини дозволяє зазначити основні механізми формування специфіки її материнського ставлення, а саме: 1) порушення еволюційно-очікуваного образу дитини гальмує формування адекватних форм материнсько-дитячих взаємодій у функціональній системі «матір-дитина»; 2) дефіцитарність позитивних емоцій від взаємодії з несталою дитиною порушує механізми оптимального виконання жінкою материнських функцій, насамперед, емоційного супроводу дитини; 3) невідповідність етно-культурним нормам ролі «гарної матері» не забезпечує досконале включення механізмів адаптації й позитивного функціонування особистості жінки в нових несприятливих умовах; 4) спотворення існуючих раніше соціальних зв'язків, відносин, мотивів та цілей поведінки сприяє деформації особистості матері, що може проявлятися у вигляді поведінкових дезадаптацій та неадекватних форм взаємодії із зовнішнім світом та своєю дитиною; 5) відсутність або недостатність соціального схвалення в ролі матері особливої дитини створює ситуацію невизначених умов активності особистості, які необхідні для

оптимального функціонування материнської потребо-мотиваційної сфери жінки та зростання її творчого потенціалу; б) страх негативного ставлення до своєї особливої дитини й до себе підсилюють ізольованість матері та дефіцит її інформаційного забезпечення.

Наведені психологічні ознаки специфіки формування материнського відношення при народженні дитини з порушеннями психофізичного розвитку дитини свідчать, що за цих умов природні механізми материнсько-дитячої взаємодії можуть зазнавати девіацій. Поведінка матерів дітей із особливими потребами детермінована тими соціально-психологічними механізмами, які обумовлені наявною стресогенною ситуацією, у результаті чого здійснюється трансформація материнської потребово-мотиваційної сфери. Загальною рисою для всіх чинників психотравми матері особливої дитини є соціальна обумовленість у ситуації взаємодії функціональної діади «дитина-матір» із середовищем. Ситуація, яка складається в житті таких жінок під впливом складної психотравми народження аномальних дітей цілком відповідає сучасним уявленням про критичну ситуацію психосоціального стресу [3].

У жорстких умовах стресогенної ситуації аномальності дитини захисні й адаптивні складові психологічних конструктів (життєстійкість, суб'єктивне благополуччя, емоційний інтелект) будуть визначати механізми позитивного функціонування особистості жінки з наступною послідовністю етапів переживання матір'ю критичної ситуації: а) стійке сприйняття порушень у психофізичному розвитку дитини; б) адаптація особистості, що спрямована на зменшення стресогенних загроз; в) усвідомлення ситуації неузгодження існуючих раніше соціальних установок та цілей із реаліями аномальності дитини; г) прийняття ризику виховання особливої дитини та відповідальності за її життя; д) перегляд і перебудова особистісних цілей, соціальних установок, орієнтирів та визначених мотивів діяльності; е) моделювання власного оптимального (адекватного) стилю материнського ставлення до особливої дитини. У результаті вищезазначених перетворювань відбувається конструктивна трансформація материнської сфери, моделювання матір'ю оптимального стилю материнського ставлення до особливої дитини, критерії якого будуть визначатися ознаками наведених етапів переживання. При низькому рівні таких складових, як життєстійкість особистості, благополуччя в родині, емоційний інтелект механізми позитивного функціонування жінки-матері проявляються недостатньою мірою; за цих умов переживання матері особливої дитини здійснюється з негативним емоційним настроєм жінки, вона застосовує пасивні копінг-стратегії уникнення загроз критичної ситуації, що супроводжуються дефіцитарністю материнсько-дитячих відносин. Досвід роботи з жінками, які виховують особливих дітей, показує, що в такому випадку відбудовується дефіцитарна трансформація материнської сфери, прояви якої формують неадекватне материнське ставлення до особливої

дитини за такими ознаками: 1) підвищення негативного афекту в ситуації сприйняття аномальності дитини; 2) неусвідомлення протиріч між існуючими раніше соціальними установками й наявними загрозами критичної ситуації, насамперед із загрозою ізолюваності; 3) відсутність відповідного контролю за доглядом і процесом виховання особливої дитини; 4) намагання, але неспроможність зберегти існуючі раніше соціальні відносини, що позначається на мотивах діяльності; 5) наявність психосоціального стресу, який обумовлює прояв дезадаптивних форм поведінки; 6) формування неадекватних стилів материнського ставлення та спотворення соціальних зв'язків.

Слід зауважити, що як при конструктивній, так і при дефіцитарній трансформації материнської сфери за умов народження особливих дітей ознаки стилів материнського відношення (МВ) є відмінними від ознак материнського ставлення до здорової дитини. Головною ознакою бажаного стилю МВ при вихованні несталої дитини є оптимальна реакція матері на стимули й потреби особливої дитини, вона намагається моделювати гармонійну взаємодію з дитиною – такий стиль материнського ставлення доцільно вважати адекватним. Тривожність може бути ознакою конкретного стилю поведінки матері особливої дитини, оскільки стривоженість зумовлена стресогенною ситуацією та присутня (з різним ступенем) при відповідних проявах поведінки матері особливої дитини. Амбівалентний стиль МВ за своїм змістом можна визначити як суперечливий, бо він відображає домінуючий вплив на поведінку жінки її переживань як матері, що зумовлено наявністю стресогенної ситуації. Емоційна відстороненість матері при взаємодії з дитиною є особистісною характеристикою жінки за умов аномальності дитини і такий стиль МВ може бути проявом механізму психологічного захисту жінки від травмуючої ситуації.

Стиль материнського ставлення до здорової дитини детерміновано природними механізмами материнства й відображає психологічні властивості матері, а специфіку материнського відношення до особливої дитини, крім природних механізмів, визначають такі детермінанти: 1) жорстокі умови екзистенційних загроз психотравмуючої ситуації аномальності дитини; 2) більш значний, ніж у діаді «мати-здорова дитина», рівень соціальної обумовленості материнсько-дитячих взаємовідносин; 3) вплив стресозахисних адаптивних психологічних властивостей особистості, зокрема життєстійкість та емоційний інтелект жінки-матері. Під впливом зазначених факторів стиль МВ до особливої дитини набуває для жінки ознаки долаючої поведінки, що позначається на особливостях сприйняття й усвідомлення нею критичних загроз, вибору копінг-стратегій та моделюванні (усвідомленому або мимовільному) певного стилю взаємодії з дитиною та оточуючими. Моделювання оптимального материнського відношення до особливої дитини за критеріями адекватного стилю (компетентність, позитивний емоційний супровід дитини, адаптація до

режиму дитини), потребує від жінки більш актуальних для критичної ситуації якостей, а саме: життєстійкості, здатності емоційного регулювання етапів переживання, здатності до життєвого вибору, перебудови цілей та установок, здатності до створення умов для соціалізації особливої дитини.

Огляд існуючих методик визначення материнсько-дитячих відносин виявляє, що вони (опитувальник батьківського відношення В. В. Століна, А. Я. Варги; аналіз сімейних взаємовідносин Е. Ейдемільера та В. Юстицкіса; методика вивчення сімейних відносин RARI, методика самооцінки психічних станів та рівнів тривожності тощо), виявляє, що вони не спрямовані на виявлення специфіки МВ у матерів особливих дітей і є нецікавими для цієї категорії жінок. Методика визначення стилю материнського ставлення при вихованні особливої дитини повинна адекватно відобразити як особливості материнської поведінки, що обумовлені порушеннями психофізичного розвитку дитини, так і специфіку ситуації, у якій формується поведінка матері особливої дитини. Запропонований нами опитувальник для визначення стилю материнського відношення до особливої дитини базується на вихідному методолого-теоретичному положенні, що полягає в урахуванні особливостей формування та проявів потребово-мотиваційної сфери в жінки у своєрідній діаді «мати-дитина» [5].

Методологія створення опитувальника для критеріальної оцінки стилю материнського відношення полягала в тому, що, згідно з системо-стильовою концепцією (Л. Ф. Бурлачук, Б. Д. Косов, Е. Ю. Коржова, Б. Ф. Ломов, В. С. Мерлін), стиль поведінки індивіда в кризовій ситуації детермінується його психодинамічними системоутворювальними властивостями, які відображають не тільки стійкість до стресу та емоційність, а й життєвий досвід, здатність до перебудови смислів, мотивів, цінностей та установок. Саме інтегральні системоутворювальні властивості особистості (емоційний інтелект, життєстійкість, прагнення до психологічного благополуччя) визначають стиль індивідуальної поведінки жінки [2]. Провідним методологічним положенням для створення опитувальника материнського відношення (ОМВ) стало уявлення, що найбільш повною картина поведінки матері особливої дитини буде, якщо формалізувати цілісний процес її життєдіяльності на певній основі. У розробленій нами ОМВ такою основою є сукупність проблемних ситуацій, які мають найбільшу частоту виникнення в житті матері та дитини з особливими потребами. Проблемні ситуації взаємодії матері з особливою дитиною відбиваються на специфіці материнського ставлення, у якій можна виділити такі основні ознаки: адекватність емоційного супроводу дитини; рівень контролю й відповідальності за дитину; рівень розуміння та задоволення потреб дитини; рівень адаптації жінки до нової соціальної ролі.

Опитувальник ОМВ дозволяє надати критеріальну оцінку щодо специфіки материнського відношення до особливих дітей, тому питання

опитувальника відбираються відповідно до їх дискримінативності, тобто здатності розділяти поведінку жінок за наявністю певної ознаки (критеріально-ключовий принцип). Даний опитувальник відповідає основним психометричним вимогам – надійності, валідності, компактності, зрозумілості, адекватності потребам матерів особливих дітей. Об'єкт даного дослідження – особистісна сфера жінок-матерів. Предмет дослідження – особливості стилю материнського відношення в матерів особливих дітей як провідна детермінанта материнсько-дитячих взаємовідносин. ОМВ містить 80 питань, кожні 20 із яких відповідають одній із ознак проблемної ситуації виховання особливої дитини. Питання опитувальника підібрані таким чином, що при зростанні відхилення материнського відношення від адекватного до афективно-відкидаючого сума балів, які набирає обстежена жінка, зростає, тобто головним показником опитувальника материнського відношення стає критеріальна оцінка, яка показує ступінь відхилення від адекватного стилю материнського відношення. Бальна оцінка кожного пункту опитувальника від одного до трьох балів дає змогу визначити сумарний бал для окремого стилю материнського відношення [5]. Адекватний стиль МВ визначається за балами від 80 до 111 балів; тривожний стиль МВ – при отриманні від 112 до 143 балів; амбівалентний стиль МВ діагностується при сумарній кількості від 144 до 175 балів; емоційно-відсторонений стиль МВ – якщо жінка одержує від 176 балів до 207 балів; афективно-відторгнений стиль МВ до дитини визначався, якщо жінка мала більше 207 балів за опитувальником ОМВ.

Апробація ОМВ була проведена при обстеженні 140 матерів особливих дітей (вік жінок – від 31 до 42 років); діти мали різні відхилення психофізичного розвитку (ДЦП, РДА, СГДУ, розумова відсталість); діти були віком від 6 до 12 років. Установлено: 48 жінок (34,3 %) мали адекватний стиль материнського відношення; 36 матерів (25,7 %) виявили тривожний стиль МВ; 30 жінок (21,4 %) показали амбівалентний стиль МВ; 26 матерів (18,6 %) мали емоційно-відсторонений стиль материнського відношення. Афективно-відкидаючий стиль МВ не було встановлено в жодної жінки, яка мала дитину з обмеженими можливостями.

Запропонована психодіагностична методика ОМВ дозволяє статистично вірогідно розподілити обстежених жінок на групи за певним стилем материнського ставлення: група А – адекватний стиль МВ, середнє значення за критеріальною оцінкою – $106,0 \pm 1,8$ балів; група Т – тривожний стиль МВ, середнє значення зіставило $139,0 \pm 2,0$ балів; група Б – амбівалентний стиль МВ, середнє значення – $170,5 \pm 2,2$ балів; група Е – емоційно-відсторонений стиль МВ, середнє значення – $193,8 \pm 2,4$ балів ($P < 0,001$ для всіх випадків).

Проведене психодіагностичне обстеження показує, що материнське відношення більш ніж у 65 % матерів дітей із обмеженими можливостями має ознаки дефіцитарності емоційного супроводу й соціального

санкціонування дитини. Надійність опитувальника ОМВ забезпечувалася тим, що в якості вихідного матеріалу для ОМВ були відібрані найчастіші висловлювання матерів особливих дітей (спостереження проведені у 285 осіб) відповідно до типових для таких проблемних родин ситуацій. Проведене через місяць повторне опитування обстежених жінок дозволило обчислити ретестову надійність (вона зіставила 0,925), що є високим показником надійності запропонованої методики. ОМВ виявляє ознаки певного стилю материнського відношення, і як прояви материнської поведінки вони залежать від індивідуально-психологічних властивостей матерів особливих дітей. Опитувальник МВ має дискримінативну валідність, оскільки статистично вірогідно дискримінує обстежених жінок на групи відповідно до прояву певного стилю материнського ставлення.

Для визначення конвергентної валідності запропонованого опитувальника нами запроваджено корелятивний аналіз між критеріальною оцінкою стилю МВ (середнє значення бальної оцінки в групах А, Т, Б, Е) і низкою показників: 1) рівнем задоволення життям за методикою Ф. Картера; 2) складовими емоційного інтелекту за методикою Д. В. Люсіна; 3) складовими життєстійкості за методикою С. Мадді; 4) оцінкою мотивів афілітації за методикою А. Мехрабіана; 5) самооцінкою психічного стану за Г. Айзенком; 6) рівнем соціальної фрустрованості за методикою Л. І. Вассермана. Отримано високе значення корелятивних взаємозв'язків між критеріальною оцінкою стилю МВ у групах А, Т, Б, Е і показниками психодіагностичних методик, які визначають індивідуально-психологічні особливості матерів особливих дітей. Результати запровадженого корелятивного аналізу щодо рівня визначених взаємозв'язків при адекватному (конструктивному) стилі МВ і дефіцитарній трансформації особистості жінки-матері (амбівалентний і емоційно-відсторонений стилі МВ) будуть представлені в наступній публікації.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Збільшення чисельності дітей із вадами психофізичного розвитку підвищує актуальність досліджень проблеми материнства в контексті впливу складної психотравмуючої ситуації народження й виховання особливої дитини, що порушує материнсько-дитячі відносини, соціальні установки, орієнтири і мотиви проблемних родин, а також трансформує поведінку матерів дітей із обмеженими можливостями. При народженні дитини з порушеннями психофізичного розвитку природні механізми материнсько-дитячої взаємодії можуть зазнавати девіацій. Специфіку материнського відношення до особливої дитини, крім природних механізмів, визначають такі чинники: 1) жорстокі умови екзистенційних загроз психотравмуючої ситуації аномальності дитини; 2) більш значний, ніж у діаді «мати-здорова дитина», рівень соціальної обумовленості материнсько-дитячих взаємовідносин; 3) детермінуючий вплив стресозахисних адаптивних

психологічних властивостей особистості, зокрема життєстійкості й емоційного інтелекту жінки-матері. Під впливом зазначених факторів стиль МВ до особливої дитини набуває для жінки ознаки долаючої поведінки, що позначається на особливостях сприйняття та усвідомленням нею критичних загроз, вибору копінг-стратегій та моделюванні (свідомому або мимовільному) певного стилю взаємодії з дитиною й оточенням.

Апробація розробленого опитувальника, який надає можливість здійснити критеріальну оцінку материнського відношення до особливої дитини здійснена в 140 жінок, які виховують дітей із вадами психофізичного розвитку. Запропонована авторська психодіагностична методика (Опитувальник материнського відношення) дозволяє статистично вірогідно визначати певний стиль материнського ставлення до дитини з обмеженими можливостями. Установлено: 48 жінок (34,3 %) мали адекватний стиль материнського відношення; 36 матерів (25,7 %) жінок виявили тривожний стиль МВ; 30 жінок (21,4 %) показали амбівалентний стиль МВ; 26 матерів (18,6 %) мали емоційно-відсторонений стиль материнського відношення. Афективно-відкидаючий стиль МВ не було встановлено в жодної жінки, яка мала дитину з обмеженими можливостями. Проведене психодіагностичне обстеження показує, що материнське відношення більш ніж у 65 % матерів дітей із вадами розвитку має ознаки дефіцитарності емоційного супроводу й соціального санкціонування дитини. В ОМВ досліджуються ознаки певного стилю материнського відношення, і як прояви материнської поведінки вони залежать від індивідуально-психологічних властивостей матері особливих дітей. Запропонований опитувальник має дискримінативну валідність, оскільки статистично вірогідно визначає певний стиль материнського відношення до дитини з вадами психофізичного розвитку. Апробація розробленої психодіагностичної методики доводить, що вона є зручним і надійним інструментарієм, який дозволяє здійснити критеріальну оцінку стилю материнського відношення до особливої дитини, а відтак надати рекомендації для оптимізації материнсько-дитячих відносин у проблемних родинах. Удосконалення опитувальника припускає розробку окремих додаткових шкал для виявлення складових певного стилю материнського відношення при вихованні особливих дітей та створення більш компактного варіанту методики.

Перспективними слід вважати подальше дослідження феноменології материнства з позицій інтегративної антропології та психогенетики в концепті визначення індивідуально-топологічних особливостей жінки-матері, її психофізіологічних і психоемоційних станів, які своєрідним чином детермінують стилі материнської поведінки й материнсько-дитячі взаємовідносини. Доцільно викривати зміст функціонування діадної системи «мати-дитина» за умов психотравмуючої ситуації аномального розвитку дітей із обмеженими можливостями, оскільки з'ясування особливостей взаємозв'язків психофізіологічного стану жінки-матері з її

дитиною буде сприяти розробці своєчасної особистісно-орієнтованої адаптивної психокорекції для матерів особливих дітей з метою оптимізації розвитку дитини та вдосконалення материнсько-дитячих взаємовідносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дегтяренко Т. В. Психологічні особливості материнського ставлення у жінок, які виховують дитину з відхиленнями у психофізичному розвитку / Т. В. Дегтяренко, О. О. Зіборова // Наука і освіта. Психологія. – 2013. – № 7. – С. 146–150.
2. Дегтяренко Т. В. Психофізіологічні аспекти феноменології материнства / Т. В. Дегтяренко, М. Г. Буряк // Міжнародний медико-філософський журнал «Інтегративна антропологія», 2016. – № 1 (27). – С. 69–73.
3. Дегтяренко Т. В. Психосоціальний стресс : чинники та особистісні детермінанти / Т. В. Дегтяренко, О. А. Щербанюк-Чокан. – Наука і освіта. – № 10. – 2015. – С. 22–27.
4. Зіборова О. О. Особливості соціально-психологічної адаптації матерів, які виховують дітей з психофізіологічними відхиленнями розвитку / О. О. Зіборова // Наука і освіта. – 2016. – № 9. – С. 64–68.
5. Зіборова О. О., Дегтяренко Т. В. Авторське свідоцтво №53965 «Опросник определения особенностей (стиля) материнского отношения к ребёнку, имеющему отклонения в психофизическом развитии (ОМО)» / Державна служба інтелектуальної власності України від 05.03.2014 року.
6. Филиппова Г. Г. Психология материнства / Г. Г. Филиппова – Москва : Институт психологии, 2002. – 239 с.

REFERENCES

1. Dehtiarenko, T. V., Ziborova, O. O. (2013). *Psykholohichni osoblyvosti materynskoho stavlennya u zhinok, yaki vykhovuiut dytynu z vidkhylenniamy u psykhofizychnomu rozvytku* [Psychological characteristics of mother's attitude to women raising a child with disabilities in psychophysical development]. *Nauka i osvita. Psykholohiia [Science and Education. Psychology]*, 7, 146–150. [in Ukrainian].
2. Dehtiarenko, T. V., Buriak, M. H. (2016). *Psykhofiziologichni aspekty fenomenolohiini materynstva* [Psychophysiological aspects of maternity phenomenology]. *Intehratyvna antropolohiia [Integrative anthropology]*, 1 (27), 69–73. [in Ukrainian].
3. Dehtiarenko, T. V., Shcherbaniuk-Chokan, O. A. (2015). *Psykhosotsialnyi stress: chynnyky ta osobystisni determinanty* [Psychosocial stress: personal factors and determinants]. *Nauka i osvita [Science and Education]*, 10, 22–27. [in Ukrainian].
4. Ziborova, O. O. (2016). *Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsiini materiv, yaki vykhovuiut ditey z psykhofiziologichnymy vidkhylenniamy rozvytku* [Features of socio-psychological adaptation of mothers raising children with disabilities in psychophysiological development]. *Nauka i osvita [Science and Education]*, 9, 64–68. [in Ukrainian].
5. Ziborova, O. O., Dehtiarenko, T. V. (2014). Certificate of authorship №53965 "Опросник определения особенностей (стиля) материнского отношения к ребёнку, имеющему отклонения в психофизическом развитии (ОМО)" [Questionnaire for determining the specialties (style) of the mother's attitude towards the child with psychophysical development deviations]. The State Intellectual Property Service of Ukraine from 05.03.2014. [in Russian].
6. Filippova, H. H. (2002). *Psykholohiia materinstva [Maternity psychology]*. Moscow: Institute of Psychology. [in Russian].

РЕЗЮМЕ

Дегтяренко Татьяна, Зіборова Ольга, Костенко Алла. Критериальная оценка стиля материнского отношения к ребенку с отклонениями в развитии.

Представлены результаты апробации разработанного авторского опросника, который позволяет осуществить критериальную оценку материнского отношения (МО) к ребенку с отклонениями в развитии. Установлено, что 48 женщин (34,3 %) имели адекватный стиль материнского отношения; 36 матерей (25,7 %) обнаружили тревожный стиль МО; 30 женщин (21,4 %) показали амбивалентный стиль МО; 26 матерей (18,6 %) имели эмоционально-отстраненный стиль материнского отношения. Предложенная критериальная оценка имеет дискриминативную валидность, поскольку позволяет установить определенный стиль отношения женщины-матери к ребенку с нарушениями психофизического развития.

Ключевые слова: стиль материнского отношения, критериальная оценка, ребенок с отклонениями в развитии.

SUMMARY

Dehtiarenco Tetiana, Ziborova Olga, Kostenko Anna. Criterial evaluation of mother's attitude style toward a special child.

The specific of mother's attitude to child except special natural mechanisms determine the following factors: 1) existential threats of harsh conditions of anomalous child psycho-traumatic situation; 2) significant level of mother-child relationships social conditioning; 3) determining influence of stress-protective adaptive psychological personality features. Under the influence of these factors, the mother's attitude(MA) style toward a special child takes for a woman overcoming behavior sign, that affects the perception peculiarities and awareness by her of critical threats, coping-strategies choice and modeling (conscious or involuntary) of interaction with the child and others of the certain style.

The created questionnaire approbation (that enables to conduct criterial evaluation of mother's attitude towards a special child) was implemented with 140 women who are raising children with mental and physical development deviations. The proposed by the authors psychodiagnostic methods (MA questionnaire) allow to determine statistically significantly the style of the of mother's attitude to a child with disabilities: A – Adequate MA style, average values for assessment criterion $-106,0 \pm 1,8$ points; T – troublous MA style, average values – $139,0 \pm 2,0$ points; B – ambivalent MA style, average values – $170,5 \pm 2,2$ points; E – emotionally detached MA style, average values – $193,8 \pm 2,4$ points.

It is found out that 48 women (34,3 %) had adequate mother's attitude style; for 36 mothers (25,7 %) MA style was found troublous; 30 women (21,4 %) showed ambivalent MA style; 26 mothers (18.6 %) had an emotionally detached MA style. Rejecting MA style was not found in any woman who had a child with disabilities. The conducted psychodiagnostic research shows that more than 65 % of mothers of children with disabilities have mother's attitude with emotional support scarcity and child social sanctioning signs. For QMA questionnaire as the general assessment criterion appears discriminative validity, which establishes a certain attitude style of woman-mother to her child with mental and physical development violations.

The further study of the motherhood phenomenology from the standpoint of integrative anthropology and psycho-genetics in the concept of the individual-topological features of the woman determining, i.e. their psycho-physiological characteristics and psycho-emotional states should be considered promising. The development of this direction is especially relevant for mothers having children with disabilities in psychophysical development.

Key words: mother's attitude style, criterial evaluation, child with disorders.

УДК 3702+004.9+371.212

Тетяна Дегтяренко

Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
ORCID ID 0000-0003-4462-8863

Владислав Коджебаш

Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
ORCID ID 0000-0002-6735-5549
DOI 10.24139/2312-5993/2017.04/080-090

СИНДРОМ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ В СУЧАСНИХ КРИЗОВИХ УМОВАХ

Розглянуто проблему охорони здоров'я населення у зв'язку з негативним впливом чинників екологічного середовища (забрудненням повітря, води та їжі, у тому числі радіоактивним та дією стресових факторів, що пов'язані з наслідками урбанізації, шкідливими звичками, матеріальним неблагополуччям, соціальними катаклізмами та іншими несприятливими умовами життя). Зазначено найважливіші небезпечні кризи сучасної цивілізації, розвиток синдрому екологічної дезадаптації в сучасних умовах і доцільність ендоекологічної реабілітації для відновлення гармонійної взаємодії в системі людина-середовище.

Ключові слова: стан здоров'я, цивілізаційні кризи, екологічна дезадаптація, ендоекологічна реабілітація.

Постановка проблеми. У даний час найбільш гостро на Україні постала проблема охорони здоров'я населення у зв'язку зі станом екологічного середовища, у якому існують різні верстви населення. Необхідність вирішення вищезазначеної проблеми потребує залучення фахівців різного профілю, бо в сучасному суспільстві є наявним синдром екологічної дезадаптації, який обумовлює розвиток метаболічного, гестаційного, пренатального, психоемоційного, радіаційного та інших видів стресу. Фізіологія, біохімія та психологія механізмів стрес-реактивності людини зокрема й особистісні детермінанти психосоціального стресу інтенсивно досліджуються в останнє десятиріччя [1, 3]. У сучасних кризових умовах погіршення здоров'я дітей, молоді та дорослих вельми актуальним є міждисциплінарний підхід до дослідження синдрому екологічної дезадаптації (СЕД) як у плані валідної діагностики, так і з метою розробки дієвих засобів його профілактики.

Аналіз актуальних досліджень. Здоров'я населення виступає головним критерієм ефективності й доцільності всіх сфер господарської діяльності держави, тому його слід розглядати як показник цивілізованості, соціально-економічного і культурного стану нації. А втім статистичні дані свідчать, що майже 70 % дитячого населення України має наслідки перинатального ураження ЦНС та 61–67 % молодих людей віком 16–29 років мають низький і нижче середнього рівень психосоматичного здоров'я. Навіть при відборі у Збройні сили України, що став досить актуальним із 2014 року, вже не вистачає здорової молоді призовного віку (всього біля 20 % призовників